

poder señorial” y sus interacciones –rentas, relaciones sociales, vínculos personales, espacios–; asimismo, haber incidido en el hecho de que este sector de alta nobleza se caracterizó por su débil potencial fundiario –o “dominical”–, destacando en cambio su proyección jurisdiccional; de igual modo, por identificar los mecanismos de intervención en sus concejos a través de corregidores y otros oficiales; por una delimitación precisa de categorías sobre la estructura linajística, de parentesco, de fidelidad, servicio y patronazgo, mostrando cómo era el complejo organizativo de la “Casa” y el entramado clientelar; sobre esto último hay que destacar que tácitamente se apunta una aplicación del análisis de redes sociales, metodología empleada en ámbitos urbanos o de elites comerciales, pero infrecuente en el ámbito de la nobleza señorial.

En definitiva, se trata de una monografía rigurosa en la que reina la armonía entre la teoría y el análisis empírico, y que resulta útil no ya sólo para conocer la alta nobleza señorial de la época, sino también para abordar el análisis de procesos históricos más generales con los mejores instrumentos conceptuales y metodológicos.

JOSÉ MARÍA MONSALVO ANTÓN
Universidad de Salamanca

Ramon ORDEIG I MATA, *Guillem de Balsareny, bisbe de Vic, successor d'Oliba*, Vic, Estudis Històrics, 2020, 273 pp. (Estudis Històrics. Monografia, 8). ISBN 978-84-09-25495-8.

Com el títol indica, l'obra se centra en la figura d'un dels cinc grans bisbes vigatans del segle XI, Guillem de Balsareny –o, amb el seu nom complet, Guillem Guifré de Balsareny– (1047-1074), successor dels bisbes i abats Arnulf (992-1010), Borrell (1010-1018) i Oliba (1018-1046) i predecessor del bisbe i arquebisbe Berenguer Sunifred (1078-1100), nebot seu. L'autor, Ramon Ordeig i Mata, ha editat, entre altres, el *Diplomatari de la catedral de Vic (segle XI)*, les *Dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)* i el *Diplomatari del monestir de Ripoll (segle XI)*. Ho esmentem per palesar que Ordeig és un expert coneixedor de la documentació que guarden els arxius de la catedral de Vic, font principal del seu estudi, la qual cosa, en aquest cas, en garanteix la qualitat.

Segons informa al pròleg, es tracta d'una refecció de la seva tesina de llicenciatura en Història Medieval, dirigida pel prof. Manuel Riu i Riu, a qui es dedica l'obra, i defensada a la Universitat de Barcelona al 1981. L'apèndix documental que contenia la tesina, amb 121 diplomes, inèdits aleshores però actualment publicats en els diplomataris abans esmentats, s'ha reduït, per aquesta raó, als set més citats i comentats al llarg de l'obra, només un dels quals és inèdit. La importància, doncs, del llibre rau en l'anàlisi detallada i completa que es fa de la documentació per reconstruir no només la vida de Guillem de Balsareny sinó també la història eclesiàstica, espiritual i cultural de la diòcesi vigatana al segle XI.

Així, la introducció contextualitza l'episcopat de Guillem exposant el debat teològic i el corrent reformador del segle XI a Europa, fent menció especial dels personatges que hi estigueren involucrats i que tenien connexions amb terres catalanes, com ara el *dux* Pere Orsèol, Gauzli, abat de Fleury, o Gerbert d'Orlhac, futur papa Silvestre II.

D'acord amb el que s'espera d'un assaig biogràfic, el nucli de l'obra el conformen sis capítols que aborden cronològicament diferents etapes o aspectes de la vida de Guillem: "Naixement i família", "Canonge i levita", "Ardiaca de Vic", "Bisbe de Vic", "Senyor feudal" i "Testament, renúncia i defunció". Segueix un epíleg, que resumeix la vida del bisbe, un capítol dedicat a les sigles, fonts i bibliografia, i l'apèndix documental a què ja hem al·ludit. Clou l'obra un útil índex onomàstic i toponímic, i un altre de figures i crèdits.

És destacable com l'autor sorteja modèlicament la dificultat de conjuminar recerca especialitzada i divulgació. En efecte, l'obra es llegeix amb facilitat perquè Ordeig es preocupa d'acompanyar el lector, fins i tot el menys especialista, per exemple, precisant el significat de termes com ara canonge i levita (pp. 41-43) o explicant les diferents dignitats eclesiàstiques de la canònica (pp. 44-51 i 67-68). Però, alhora, ofereix una ingent quantitat de dades erudites sobre qüestions ben diverses relacionades amb el bisbe i la seu vigatana, com pot ser l'aspecte urbà de Vic (pàgs. 52-54) o els jutges que exerciren en aquest segle XI a la seu vigatana (pp. 123-127), i forneix també informacions precioses, com ara l'ús que, per intitular-se, fan tres clergues vigatans del mot bíblic *nathineus* (p. 44), no sempre ben entès, o l'aparició primerenca, certament poc freqüent, de la veu *notarius* entre les denominacions dels escrivans (pp. 80-81). Així mateix, el domini de la documentació i de la bibliografia li permet esmenar errors precedents, com ocorre amb el nom de la mare del bisbe, Ingilberta i no pas Emma-Ingilberta (p. 28).

Certament, Ordeig exprimeix, de forma intel·ligent i organitzada, l'extraordinària riquesa del patrimoni documental dels arxius de la catedral de Vic per elaborar un estudi detallat i profund tant de la vida i obra episcopal de Guillem de Balsareny com de la diòcesi de Vic al segle XI.

MERCÈ PUIG RODRÍGUEZ-ESCALONA
IRCVN - Universitat de Barcelona

María Luisa PARDO RODRÍGUEZ (coord.), *Iglesia y escritura en Castilla. Siglos XII-XVII*, Sevilla, Editorial Universidad de Sevilla, 2019, 342 pp. ISBN 978-84-472-2887-4.

Este libro nace del trabajo en equipo de un grupo de investigadoras congregados en torno al proyecto I+D+I (HAR2013-41378-P): "Iglesia y escritura en Castilla (siglos XII-XVII)", advierte en el Prólogo (p. 9) María Luisa Pardo Rodríguez, coordinadora de la publicación.

También es fruto de otro objetivo: propiciar el *siempre imprescindible análisis comparativo con otras realidades, tanto peninsulares como de fuera de nuestro país* (p. 10), plasmado en tres jornadas de trabajo. Este segundo propósito explica la inclusión de los capítulos debidos a Maria Cristina Cunha (*Do scribe monástico ao publicus tabellio: algumas reflexões a propósito de um caso português*, pp. 93-105) y Nicoletta Giovè Marchioli (*Modalità di produzione e di fruizione del codice francescano*, pp. 189-208). El primero es un estudio de caso, un acercamiento a quienes, entre 1180 y 1299, se ocuparon de la escrituración de diplomas del fondo de São Simão da Junqueira, en el